
ЖИВОТ У НИШУ

Путник кад у ову варош дође мора, разуме се у – гостионицу. За сад има у Нишу ових "хотела" само два: "Европа" и "Берлин" или по гостионичарима "Луј" и "Утвић" или се зову још по својим газдама "Терзибашићева" и "Турчинова"... У овим гостионицама има све што гостионице треба да имају, али за добре паре. У "Европи" је све елегантније, новије, модерније. А и код "Берлина" није хрђаво. У "Европи" за свашта има и боље место, бољи плац и у локалу самом бољи простор. У те две гостионице, све што у Ниш дође мора свратити и оставити који – дукат! Ти људи заиста теку паре!

Осем ових гостионица има доста кафана и кафаница, почев од моста па до Саборне цркве, где се скупљају људи ујутру, у подне и увече на разговор и који био напитака – каве, ракије, вина, пива, соде па и обичне – воде!

Сл. 12. Ниш с краја XIX века, шир̄ краља Милана

(Интересантно је, да обе горње велике гостионице имају страна имена. Па хајде, што је Терзибашићева кафана "Европа" (а могла би бити и "Београд"!)) но како је она друга, којој је Турчин сајбија – "Берлин"?! Код нас све иде на туђе!)

Подужим живљењем улази човек у местне нишке навике и сазнаје тамошње односе међ становницима разних редова и положаја.

Прави Нишлија, оданде из места, није човек од вике и за параду. Они ћуте, седе на дому и раде свој посао. Људи су штедљиви и умерени. Не фермају моду и новачење.

Нишлија је и у јелу и оделу чуваран. Нема излишних ствари на рафу ни на тавану. То је узрок, те онај, који мора дуго да седи у Нишу, не може да се опрости кафанске ларме и вике и да нађе где у приватној кући стан, ма како да плаћа. И ако се тако што деси, то се може код пријатеља или код којег од оних, који су се доцније иза старе границе доселили. – Прекодан Нишлија ради и седи – а увече кући на одморак. Празником ће изаћи где у околину на "теферич", било у Сићево, у Бању, у Јелашницу, у манастир Габровац или где на друго место. Млого имају своје винограде на "Горици", куда лети и јесени иду.

Сл. 13 Нишлије и Нишлијке, друѓа њоловина XIX века, њрема Ф. Каницу

Кад има каква игра на пијаци може се видети и ту доста света. О празницима неће се моћи срести Нишлијка да се није закитила и иде кона – кони на разговор или седе пред домом у шали и разговору. У женски свет није продрла још злочеста "мода" и раскошлук. Има још које носе шалваре. Но то је из ранијих времена уобичајено и то чине старије жене, што није нездраво.

Сад – њихов подмладак – бојим се да се не баци у несрећан раскош или рђав живот – од чега нека их Бог сачува, како од свилених аљина и златних градива, тако и од других злих места, каквих сад има и у Нишу..... из којих се пећина по сву ноћ чују баханалије и свирка музике,

Сл. 14 Кир Косџа
Тодоровић, Манастир
Габровачки, фреска из
1873. (фото: др Видосав
Својановић)

помешана са раскалашном дреком оних који су тамо негде и топе се у –
"уживању" животињске природе и луде неумерности.

У Нишу има неколико цркава. Саборна, једна код саборне стара
пола у земљи, свети Никола крај вароши и св. Пантелија иза вароши и
града преко Нишаве. Најлепша је, без сумње, Саборна црква. Ту се
свршавају све торжанствености. Штета само што ова црква још нема

Сл. 15 Саборна црква, крај XIX века

Сл. 16 Црква Св. Николе, крај XIX века

иконостас (темпло) спрам своје величине како јој личи. Неки говораху још да ће се на исту цркву назидати звонара.

Ко је рад да сурва ову цркву нека зида звонару на њу – а ко је рад да она на својим и сувише витким стубовима стоји – нек подиже звонару где са стране. Пет кубета су на цркви доста. Цркви треба отворити изглед. Она баштица што дели цркву од улице треба да се разгради – да ова грађевина види света и свет да види св. храм. Прошла су времена кад је се морало крити!

Неким данима дође доста света у цркву. У цркви по неки не гледа на обичну пристојност и поштовање, које дугујемо старијим годинама и положајем свуда – па и у цркви. Тако могу се свагда приметити неколико девојчура у шареним помодним хаљинама, које као да не знају где је граница грађана а где грађанки и девојака, које треба старијима да дају првенство – а саме да знају да Господ Бог прима молитве и са оних галерија, које су за жене и подигнуте и тамо није ружно. Не, ове "модерне" нишке "госпојице" стану у прве столове и запрече у столовима места старим грађанима..... Дужност је црквених и ктитора и приложника да овакве "персоне" науче реду! Ја им ту услугу овим радо указујем – као што не бих пустио и ону пусту дечурлију да у сред службе божије базају по храму као по неком другом месту. Код нас у Србији и јесте то велико зло које тако од детињства почиње: што нико не зна и неће да зна – где му је његово место – место рада – место стајања – место говора – место слободе и место покорности. Код нас хоће сваки да је – све, свуд и свакад! А то није! Па ипак има људи, који као да живе жмурећки – па се после чуде и питају: од куд сад ово у народу? Овога пре није било! Ето, где та "чуда" постају!

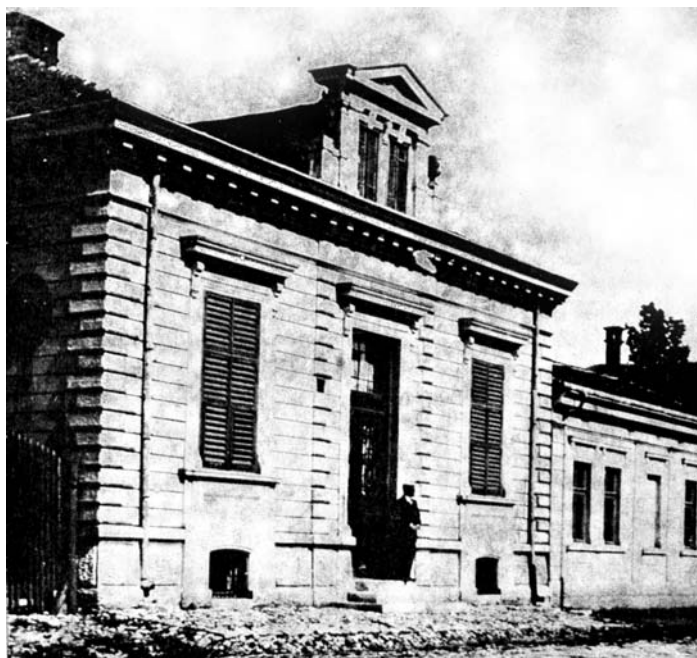
Ни у једној вароши у Србији нема тако разноврсних народности као у Нишу, Срби су ту оцаковићи. После има Турака, Јевреја, Цигана, Јермена, Цинцарије и Грка, Арнаута и то не један два, но од сваке ове врсте више или мање. Сад се виђа поред ових оријенталних типова и Немаца, Француза и Талијана. Сви ови људи проводе своје навике "народне" и верозаконске обичаје по својој вољи и слободи, онако, како нама није дозвољено било под њима. Једном се потужим свом газди да од неких бубњева већ ми је постало несносно. Три дана прашти "цигански" крај! Бубњеви, зурле, свирале, ћеманета..... само свирка па свирка! Газда ће ми рећи да је то празник и то обрезање. Ово није било код богатих Турака, но код "Цигана", који су мухамеданске вере. Трећи дан око 5 часова – ето ти једне литије кроз варош. Напред зурле и бубањ (који бејаше пукао од зора)! За тим деца. У тој групи јаше један дечко од својих 14 година на белу коњу за њим један мањи на дорату, за овим још један трећи на свом коњу, којима су биле повезане зелене мараме (зелено је турска и маџарска "народна" боја). Дечаке придржаваху с пуно поштовања по два човека. Коње им воде по један. На сапима држе руке двојица а у седлу седи обрезањик у новом оделу – а цео ред завршују њих 2 и 2 који иду и весело се разговарају. Око свега тога иде онако за свој рачун руља деце у панталонама, у шалварама, чупаве и обријане главе..... и све стаде пред *амам* (иза кафане "Европе"). Ту ће се свршити са оштрим бријачем овај крвави обред обрезања – о коме научењаци веле да је груб и штетан, али који је једина и највећа свечаност у Турчина. Венчање, сарањивање – све се то брзо и кратко свршава, само ово не!

Има нечега херојскога у овом обичају. Место детенцета које се дере и плаче – седи момче на коњу, коме се указује свака почаст..... И то ви је било обрезање сиротније деце. А како је то све (било) сјајно кад је се обрезавао какав Пашић или Беговић?! Богатији Турци кад обрезају свога сина чине севап узев у дружини и комшијско сироче, коме сав трошак плаћају, само да има његов син – врсника пред законом.

Гледао сам како једно вече носе једног мртваца. Беше опет сиротнија класа. Пронеше га поред двора па на мост. Није да га носе но право беже с њиме. Ништа ту нема што би подсећало на раскошлук. Једна проста сандучина и у њој ће бити онај, који се опростио беше бриге и политике и иде у царство мира и спокојства, где нема – партија! И ова простота импонира! Колико се лудих и несрећних трошкова чини све "јаднику" "за душу" а беснима у гушу.

И була има у Нишу! Оне се виђају улицом забрађене до испод очију. Све се подједнако носе. Црна (или зелена) риза озго а бео завој око главе. Оне не лармају путем кад иду. Озбиљно ћуте и иду за својим послом. Да ли оне имају каквих несташнијих тренутака? – Чисто да се чуди човек где су толике појете народње и капуташке накупиле толико материјала о овој врсти становника васионе!!

Нагомилавање странаца у Нишу изазвало је потребу да има и "конзула" тамо. Француска, Енглеска, Италија, Турска и Аустрија имају своје преставнике у Нишу, који сваког празника истакну своје уважене заставе, што даје овој иначе мирној вароши неки особан интернационални и светски облик.

*Сл. 17 Зграда
аустро-уџарског
вице-конзулата у
Нишу*

О великим годетима преставници великих сила дођу у нашу цркву, а после иду на честитања месним преставницима наше државе. Имао сам част да будем једном у друштву са њима. Нису непријатни људи. Били смо о дану рођења Његовог Величанства код деда Виктора, код корпусног команданта пуковника г. Лазе Јовановића, – код г. начелника и код кмета, где се чине свуд лепе здравице.

Код деда Виктора је – прост живот. Око куће има доста дрва и лука. У кући смерно и скромно. Кућа је старинска и ниска од слабог материјала. У соби је намештај прост. Доле асура. На среди сто са простим белим чаршавом, озго виси проста лампа од 20 гроша. Около су рафови озго а крајем су миндерлуци, којима се не може раскош ни с које стране пребацити. Преставници великих сила били су у овој соби и као и остали гости послужени су са простим чашама које је разносио један попа. Деда Виктор је, као што се види, врло чуваран човек. Баш му тог дана говораше један од присутних да направи (у свом винограду) једну "европску" кућу – нашто деда Виктор не даде своје саизвољење, по свој прилици што је намеран да и остале дане проведе у овој малој

Сл. 18 Деда Виктор
Чолаковић, митрополит
1871-1881.

кући у којој је он (као монах) правио – калдрму. А за то што он живи тако скромно: послао је св. Хиландару четири хиљаде дуката – да се нешто озида и огради!" – с наше стране.

Најживљи је дан у Нишу субота – дан пазарни!

Сл. 19 Главна пијаца, крај XIX века

Према добу године и пазари су. Јесењи пазари су највећи и најбогатији, јер се тада –кад доспе жетва у свему – има шта и дотерати и донети на пазар. Иако има нарочита пијаца, ипак све улице закрче кола, товари, стоварена роба, коњи магарци (којих по брдовитим пределима има много; око Прокупља веле још више), – једном речју да се не може човек ни у једној главној улици да размимоиђе. На главној раскрсници (Арнаут-пазару) седе жене у великој мљожини. Једна продаје вуну, друга чарапе, трећа изаткано платно, четврта појасеве широке, петој се међ прстима обрће танко вретено и она упреда – свилу, шеста продаје сукно... и ту седе ови јадни преставници "српске индустрије" и цео им дан крче црева од глади, док један појас продаду..... а одмах иза њих праште према сунцу овакве фирме: "Леви", "Коеп", и др. које опет као на јагму продају туђе крпе на хрпе! - - - Но обрнимо лице од ових накарадних одношаја. Има још нешто што овесели посматрача. Има један најдрагоценији производ српске крви, који се у великом млоштву на пијаци виђа али није ни за куповину ни за продају! *Свака скоро жена носи на ујрџи на леђима јо једно дејенце*. Нисам нигде видео оволико дечице као што их тамошњи сеоски свет има и које добре мајке, поред других терета и на пазар доносе, да им на дому сама не остају; јер има ту света и поиздалека. Нек су сретњи и напредни сви мали Срби; а доста их има! Доста их се рађа и уверих се да је истинита штатистика оног француског научењака, који плодородност у Србији на прво место ставља. Јест – доста нас се рађа..... *али млого и умире*. То је онај црв, који народ подгриза. Законодавци – помажите! Људи су у шубарицама, у фесовима у ћулавима сваке врсте или (и без капе!) са обавијеним пешкирима око главе, која енглеска мода почиње од Делиграда па иде даље на југ. Колика ли је сведоцба ова збрка од капа, да Србин у Шумадији и нема своје народне капе, као што је има Турчин у фесу или Црногорац у својој округлој капи. Желети ваља да се бар шајкача одомаћи; али док Шумадинац о саборима и вашарима, на понижење свога мушкога стаса и образа везује на подвезице парице а на капу придева женске "брошеве" пришива шкољке и везује оне погане пантљике јеврејске, око врата о св. Илији носи "по моди" шалчић..... дотле ће српски народ црквати од зиме и болештина које отуда долазе; а да о некој "српско-народној" ношњи буде говора – ту је наду ђаво одавно понео, а са утврђењем сеоских дућана још је то све на боље обрнуло – путем лажне "цивилизације" у селу и по варошима! Лепа нам будућност престоји!

Народ се тамо боље одева но у Шумадији. Људи се облаче топло и сигурно. Сваки има чакшире и леп гуњ са ужим рукавима но што се у Шумадији носи. Но најлепше – ваљда још старинско – парче одела јесте *велики гуњ*, на струк срезан као велики капут. А све то од њина руна и њине руке!

У том *великом гуњу* и у *сламњачи* лежи завијено оно велико питање о "народном здрављу", које мисли наш санитет да реши кру-

пним санитарским фондом и завођењем средњих болница, у којима ће се опет лечити келнери, кочијаши и болесни пробисвети мушког и женског рода, који се целог века протурају по свету, тргујући са разним природним и неприродним артиклима.... док не сатруле и с поља и изнутра и падну у неку болницу, да се ту – распадне; јер за такве више лека нема. Неће српски кућевник у болницу.

Али српском кућевнику ваља с друге стране помоћи. Та се помоћ састоји у великом гњу и у сламњачи.

Зађите по селима да видите како спавају и настављају наше вајне газде, којима се ломе шљиве од рода, а тесни торови и обори од добре стоке и који имају земље да би могли пркосити каквом немачком херцогу!

Сл. 20 У кући српског домаћина, околина Ниша, према Ф. Каницу, друга половина XIX века

Само нема уредна кревета, на ком ће он своје радом утрућене кости и снагу да одмори. И ако понеки и има нешто на то налик – али већина се ваља по тврдоме набоју своје куће, пређући ноге по пепелу и обрђући табане у ватру; живљење му је вечито логоровање, код толико мала и имања; код вуне, код конопља, код сламе и шаше..... код свега што ми у варошима купујемо а они имају, али не знам за кога чувају..... већ ако не за покров и подушије онима што помру с тога пре времена.

Треба дакле издати налог да сваки домаћин мора имати у својој кући од дасака отесан кревет на коме да се налази *сламњача*, па на том да спава. Даље је остављено његовом богатству и укусу хоће ли имати и душек и друге угодности. И тим је учињена једна велика за наш народ врло важна санитарска уредба – пре док се не разболи; јер подизање болница није још мерило и средство да се здравље позна и очува. Чувај народ и светуј га како да живи док се не разболи – онда му је теже помоћи, као год што вељаху сељаци наши за један "добротворан" европски народ, који за време Турско-српског рата Турцима даје инжињере, официре, пушке, гранате и топове – а нама шаље мртвачка кола и болничка носила! Болнице су за већ болесне; а нама се треба бринути да здрави остану здрави. Ова је друга брига и лакша и боља.

А одело? Какво је оно у народа у Шумадији? Погледајте тога "поноситог" Шумадинца (нпр. кад уз кола иде) како је оголео као липа! Нема на њему ништа од тврдог и здравог одела. Опанци и доколенице још нешто и значе кад су читави и на суву времену а даље опет гаће, кошуља, један узак појасић за којим се мучно окембесио или запатрљен стоји мали ножић – а нема места за сребрњак..... горе пак некаква цочица без рукава и без запетљача а у добром случају нека "ђуда" (памуклија) један несрећни труло и небрежљиво сашивен аљетак, који ни за какав терет није но прска и дрпа се чим покисне и чим се човек размане да што теже ради или товари. То све крунише један цео или прско "фесић"!!!

То ви је сад "народно одело".

Па докле је тихо време и лепа дани ово зар овако лако и глатко може и поднети. Али кад ухвати киша, ветар или друго зло време оваква човека у раду или ван дома у путу. Погледајте га какав је онда!? – Сав се преценио и предвостручио, најужио се и помодрио. Ноге голе, трбух го – гоцит, леђа неутопљена, мокар и прекисо до коже; е па није ли чудо ако увати после "терлему", "суви кашаљ", "протисли", "слабу немоћ", "срчаницу" и друге несреће – од којих у сваком селу има вазда болесника, који умиру и новим се смењују.

Погледајте Сремца, Бачванина и Банаћанина, који као кочијаш, тестераш или чобанин прелази – зацело не од велика богатства у окриљу маџарске заставе – па док зацело знамо живи од дневне зараде, од наднице, он ипак има свој велики гуњ, свој "дороц" који до земље долази и с њиме може свуд: и у поље и у шуму, и на кишу и на снег!

Почетком октобра ове године, гледао сам око стотину надничара сиротана – Маџари су били – који са својим колицима – са целом својом имовином у њима! – стадоше пред главну жељезничку канцеларију, код делијске чесме у "Књаз Михаиловој улици", или да приме што за путни трошак, па да иду на рад у поља и долине, куда се жељезница гради – или бејаху већ у служби, па беже..... и како изгледаше ова сиротиња? Сваки готово имађаше на ногама велике чизме, а у колицима опет

сваки велику opakлију, кожух који до земље довата и служи за огртање, покривку и простирку. Та важна руба никоме од њих не недостајаше. Сви је имађаху, као да нису из равног Подунавља, но као да су из Сибира. Све су, ето, ово прилике за упоређење са нашим помодним Шумадинцем, који често блиста у срми, а – цворкоће од зиме или се упрео у танке гаћице и одрпану кошуљу и то не баш због немања.

А да преко све те голотиње и преко тога вајнога кицошлука има – *један велики сукнени гуњ*, да га носи у колима па да се њиме покрије и заогрне; како су наши стари то радили – које би му то време наудило и убило му снагу и здравље његово? Наши стари имађаху некакве ћилиме у терђијама, чакшире на ногама, кабанице, гуњеве на плећима, кубуре о ункашу, сребрњаке за пасом па изгледаху бољи од нас и на мегдану и на дивану сваки је импонирао и ако какав још оседео егземплар прође друмом данас – онда му се и нехотице склониш с пута и чудиш се: како данас нема оваквих људи?!
